

2012:48

Ivetofta kyrka – utvändig renovering

Antikvarisk medverkan, 2012

Jennie Björklund

Regionmuseet
Kristianstad
Landsantikvarien i Skåne

Rapport 2012:48

Ivetofta kyrka

- utvändig renovering

Antikvarisk medverkan, 2012
Ivetofta socken, 1071
Bromölla kommun
Skåne län

Jennie Björklund

Regionmuseet Kristianstad Landsantikvarien i Skåne

Kristianstad
Box 134, Stora Torg
291 22 Kristianstad
Tel 044 – 13 58 00 vx, Fax 044 – 21 49 02

Lund
Box 153, St Larsomr. Byggnad 10
221 00 Lund
Tel 046 – 15 97 80 vx, Fax 046 – 15 80 39

www.regionmuseet.se

© 2012 Regionmuseet Kristianstad / Landsantikvarien i Skåne
E-Rapport 2012:48

Omslagsfoto: Tornet från väster.
Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket, Gävle. Dnr 507-99-502.

IVETOFTA KYRKA - UTVÄNDIG RENOVERING

Innehåll

Sammanfattning av åtgärderna	5
Administrativa uppgifter	5
Byggnadshistorik med relevans för ärendet	6
Utförda arbeten	7
Puts	7
Tak	8
Fönster och dörrar	9
Övrigt	9
Avvikelser från handlingarna	11
Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder	11
Iakttagelser under arbetet	11
Handlingar med relevans för ärendet	12
Bilaga 1	13
Bilaga 2	17

Sammanfattning av åtgärderna

Ivetofta kyrka har under sommaren 2012 genomgått en yttre renovering. Tak och fasader har rengjorts, lös puts knackats ner och lagats. Samtliga fasadytor har avfärgats. Fönster, dörrar och tornluckor, liksom järndetaljer har målats om. Längs med takfoten runt hela kyrkan har tegelpannor tagits ner för att undersöka det underliggande sticketaket – detta visade sig vara välbehållet och endast lagningar och kompletteringar har utförts där det behövts. På tornet, samt på det södra takfallet togs alla takpannor ner för att bättre förankras med hjälp av rostfri spik och klamror, då dessa platser på kyrkan är starkt utsatta för väder och vind. På de platser där takpapp legat har detta bytts ut mot nytt, då takpappen generellt var förbrukad. Ståndskivan mellan tornet och långhusets södra takfall har bytts ut och förankrats bättre mot tornet för att minska risken för läckage. Takpannorna på kreneleringarna, samt strävpelarna och strävbågen har lagts om i nytt bruk och de trasiga bytts ut mot nya likt befintliga. Stuprör och hängrännor har setts över och bytts/lagats där det erfordrats.

Administrativa uppgifter

Objekt	Ivetofta kyrka
Socken	Ivetofta socken, 1071
Kommun	Bromölla kommun
Länsstyrelsens beslut	2009-11-26 (dnr: 433–37395–09)
Regionmuseets dnr	K12.30-204-09
Beställare	Ivetofta – Gualövs församling
Projektledare	Byggnadskonsult Göran Bengtsson AB, Kristianstad
Arkitekt	Arkitekt Ulf Josephson AB, Åhus
Huvudentreprenör	Målerifirman Rose Bergström & son AB, Lidhult
Antikvarisk medverkan	Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien Skåne genom Jennie Björklund, med bidrag av Petter Jansson.
Byggnadstid	April – oktober 2012
Slutbesiktning	25 oktober, 2012
Bidrag	KAE

Bild t.v. Teckning av kyrkan från informationsskylt vid kyrkan på hur den gamla medeltida kyrkan kan ha sett ut. Bilden t.h visar kyrkan kring sekelskiftet 1900, ATA

Byggnadshistorik med relevans för ärendet

Ivetoftas medeltida sockenkyrka byggdes troligtvis på 1100-talet och utökades med det för nordöstra Skåne vanliga, breda västtornet under 1200-talet. Stora delar av den medeltida kyrkan revs i samband med en ombyggnad av kyrkan 1854 då kyrkan byggdes om på grund av den växande befolkningen. Långhuset, koret och absiden revs (den ursprungliga kyrkan) och ett nytt långhus med breda korsarmar och en tredelad koravslutning byggdes efter ritningar av C G Brunius. Det enda som bevarades i sin helhet var västtornet. Strävpelarna vid tornhörnen byggdes på, samt strävbågen på den norra sidan.

År 1935 lades yttertaken över långhus, sidoskepp och koravslutning om. På 1950-talet var kyrkan i mycket dåligt skick och bland annat behövdes hela golvet läggas om. I samband med detta skedde en arkeologisk undersökning där delar av murarna från den rivna kyrkan påträffades. I samband med restaureringen byggdes en sakristia som placerades mellan den norra korsarmen och koravslutningen. År 1971 lades nya takpannor på kyrkans norra del och häng- och stuprännor byttes. År 1992 byggdes tillbyggnaden mellan den södra korsarmen och koravslutningen, men även diverse andra renoveringsarbeten utfördes. I samband med att golvet sänktes, skedde en arkeologisk undersökning och murverksdokumentation. Murverksdokumentationen visade bland annat att tornet haft målade hörnkedjor i blått och grått.

Missfärgningar i putsen på koravslutningen(t.v.), samt arbetet med borttagning av putsen (t.h.).

Utförda arbeten

Puts

Kyrkans fasader rengjordes med JOS blästring – en mjukvåtsblästring där dolomitmarmorkross används med en kraft av högst 2-4 bar. Puts knackades bort där den var förbrukad, vilket var fläckvis. Generellt var skadorna koncentrerade till sockeln, med undantag av tornet där sprickorna och putsbortfallet var större. Där inga ytliga skador noterats har putsen fått vara trots att det finns bomskador.

Under de båda fönstren på koravslutningen, samt på den sydvästra delen av långhuset fanns gula missfärgningar i putsen som inte försvann med blästringen. Ingen säkerhetsställd orsak till missfärgningen utröntes, men en förklaring kan vara salutfällning på grund av kapillärsugning. Beslut togs om att knacka ner den missfärgade putsen och lägga på ny. Putsläggningarna skedde med hydrauliskt kalkbruk (jurakalk från Målarkalk). När putsen knackades ner på den södra fasaden upptäcktes fragment av gamla målningar på väggen. Dessa sammanföll delvis med de rester som upptäcktes under en ommålning på 1970-talet, dock är dokumentationen från denna renovering bristfällig (se bilaga 2). Länsstyrelsen kontaktades och Petter Jansson från Regionmuseet tillkallades som expert för att bedöma skick och åtgärd. Då det endast var fragment och med all sannolikhet finns mer färgrester under befintlig puts, beslutades det att återtäcka väggen med ett mjukare bruk närmast målningarna, för att i framtiden ha möjlighet att mer utförligt granska och utforska målningarna. Närmast målningensfragmenten lades kalkbruk.

Till avfärgningen av fasaderna användes Målarkalks hydrauliska kalkfärg. Fasaderna ströks 2 gånger. Fasaderna var målade i en ljusgul färg men församlingen hade en önskan om att avfärga i en något ljusare kulör då de inte var helt nöjda med färgsättningen kyrkan hade. En färgbestämmelse utfördes av medverkande antikvarie och utifrån den halverades färgpigmenten.

Sydvästra fasaden på kyrkan före och efter åtgärderna.

Kulören blandades till efter receptet: 25 kg kalkpasta, 87,5 g 94 guldocker, 23 g 46 obränd terra och 20 g 30 grön umbra. Receptet har sparats på målarkalk under beteckningen KKH 20234, Ivetofta kyrka.

Då sockeln på flera platser hade en hårdare yta, med troligtvis mycket cement i, beslutades att avfärga denna del med en KC-färg. Den grå kulören bestämdes utifrån gamla färgrester på sockeln (färgkoden till denna finns inte dokumenterad av entreprenör).

Järndetaljer i fasaden (till exempel ankarjärn) skrapades och målades om med vit kulör, Beckers metallfärg 0505-Y10R. Svarta järndetaljer målades om med svart metallfärg från Beckers.

Fasaderna behandlade efter avfärgningen med Grön-fri Jape för att förhindra återkommande algpåväxt.

Tak

Taktegelpannorna rengjordes med högtryckstvätt. De tre nedersta raderna av tegelpannor på långhus, korsarmar och koravslutning plockades ner för att granska underliggande stickspånstak. Oro fanns att det skulle förekomma dolda fuktskador, men taket visade sig vara i mycket gott skick. Tidigare lagningar med takpapp och masonitskivor återfanns på några platser. Flera av dessa lagningar var förbrukade och lagades om med ytpapp. På de platser där sticketaket var förbrukat byttes de skadade stickorna ut mot nya från entreprenörens lager. På den södra korsarmens västra takfall flyttades nedersta läkten upp några centimeter, då avståndet mellan nedersta och näst nedersta läckt uppfattades som för långt.

Församlingen hade en önskan om att förankra tegelpannorna på tornet, samt på långhusets södra takfall bättre då dessa platser är hårt utsatta för vind. Detta visade sig bland annat genom att flera av tegelpannorna blåst snett och därav orsakat rötskador på sticketaket. Tegelpannorna fastsattes med rostfri spik i

ovankant och med klamrar på den ena sidan. Över norra korsarmen togs skorstenen bort och yttertaket kompletterades.

Ståndplåten eller anslagsplåten mellan tornet och det södra takfallet var förbrukad och byttes ut mot ny likt befintlig (kopparplåt). Då övriga ståndplåtar befanns vara i funktionsdugligt skick, utfördes ej samma åtgärd. Hängrännor och stuprör kompletterades i viss mån.

Tegelpannorna på stödbenet plockades bort och lades om i nytt bruk. De pannor som inte kunde återanvändas byttes mot likvärdiga som församlingen tillhandahöll. Enstaka tegelpannor på kreneleringarna byttes.

Fönster och dörrar

Samtliga fönster undersöktes för att lokalisera skador och förbrukade delar ersattes likt befintligt. Ett fönster på norra korsarmens västra sida var dåligt i korset mellan mittpost och tvärpost. Fönstret kompletterades. I övrigt skrapades fönstren från löst sittande färg och målades om med linoljefärg Engwall och Claesson i S2002-Y (grå). En liknande färgnyans användes till solbänkarna (någon typ av silikatfärg).

Dörrarna och tornluckorna skrapades på löst sittande färg och målades med linolja från Engwall och Claesson färgkod 05.582.

Övrigt

Vid torngluggarna, i utrymmet mellan de tegeltäckta solbänkarna och tornluckan, finns på flera platser ett utrymme mellan mur och tornluckor där vatten och snö lätt samlats och kan orsaka läckage. För att avhjälpa detta fylldes utrymmet upp med tegelsten till jämn nivå och kläddes med blyplåt.

I de små luftgluggarna på tornet nätades hålen för att försöka förhindra fåglar från att lorta ner och bygga bon.

Torngluggarna före och efter tätningen vid tornluckan.

Förbrukad undertakslagning.

Ny yttrapp på tornets östra takfall.

Östra takfallet på norra korsarmen.

Efter åtgärderna.

Den dåligt förankrade ståndskeivan mot tornet på södra takfallet.

Utbytt plåt efter åtgärderna.

Avvikelser från handlingarna

Istället för att det som i handlingarna föreslogs, skrubba ren kyrkan från smuts och alger, så föreslog entreprenören användandet av JOS blästring. Detta godkändes av antikvarisk expert. Flera av de planerade plåtarbetena utgick då existerande konstruktioner var i gott skick. Dränering utfördes inte.

Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder

Arbetena har utförts med stor hänsyn till kyrkans kulturhistoriska värde.

JOS-blästring som rengöringsmetod har i Skåne inte varit använd mycket vid kyrkorenoveringar. Uppfattningen är att JOS-blästring är ett skonsamt alternativ till rengöring, dock är den mycket nerskräpande.

Gång på gång påminde antikvariska experten projektledaren att tillsammans med församlingen påvisa anledningen till varför dränering skulle utföras. I de tidiga ansökningshandlingarna fanns en notis om att ”vatten stänker c:a 30 cm på putsen” och att en lösning kan vara att ta bort kullerstenen närmast kyrkobyggnaden. Detta dokument hade dock försvunnit i de aktuella arbetshandlingarna och ingen tycktes bekant med förslagsåtgärden. I ett sista försök bad antikvariska experten församlingen att hålla fasaderna under uppsikt och framförallt de områden som var starkast utsatta för missfärgningar och putsskador. Återkommer den gula färgen, till exempel, så bör någon form av utredning tillsättas för att hitta orsaken. Kyrkan är för övrigt i mycket gott skick utvändigt.

Iakttagelser under arbetet

JOS-blästringen tog endast bort det yttre färglagret på kyrkan och under detta noterades en gulare färg som kan vara en tidigare färgsättning på kyrkan. Kulören är vid en första anblick mörkare än den som kyrkan hade innan åtgärderna. Blästringen är kontrollerbar och skonsammare än exempelvis högtryckstvätt mot fasadytan, men mycket mer nerskräpande i och med att den efterlämnar marmorkross i drivor runt kyrkan. Detta ligger dock på entreprenörens ansvar att städa bort.

Förutom de medeltida färgresterna återfanns också röda färgrester på sockeln vid absiden/koravslutningen. Enligt Petter Jansson på Regionmuseet, så var det inte ovanligt att man på 1800-talet färgade sockeln röd och exempel finns bland annat på Öveds kyrka. Om så varit fallet vid Ivetofta kyrka förtäljer dock inte historien. För att fastslå något sådant behövs en fördjupad undersökning. I framtiden skulle en putsanalys vara befogad för att slippa betänkligheter, till exempel om underlaget passar för en viss färgtyp.

Efter färdigställandet av kyrkan och väntan på slutbesiktning råkade kyrkan ut för en kopparstöld där alla utom två stuprör rycktes loss från fasaderna. Under

slutbesiktningen bestämdes att dessa rännor inte byts tillbaka till koppar, utan att alternativt material (troligtvis galvaniserad plåt) får användas.

Några veckor efter slutbesiktning visar det sig att kyrkan redan visar tecken på algpåväxt. Detta skall åtgärdas av entreprenören.

Handlingar med relevans för ärendet

2009-06-02	Remiss + ansökningshandlingar, Länsstyrelsen i Skåne län
2009-07-07	Yttrande, Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne
2009-11-30 (2011-12-22)	Beslut, Länsstyrelsen i Skåne län
2012-01-09	Förfrågningsunderlag, Kristianstad kyrkliga samfällighet
2012-01-20	Administrativa föreskrifter, Arkitekt Ulf Josephson, AB
2012-04-04	Mötesprotokoll byggmöte 1, Byggnadskonsult Göran Bengtsson AB
2012-05-08	Mötesprotokoll byggmöte 2, Byggnadskonsult Göran Bengtsson AB
2012-05-14	Mötesprotokoll byggmöte 3, Byggnadskonsult Göran Bengtsson AB
2012-05-26	Protokoll genomgång takändring, Byggnadskonsult Göran Bengtsson AB
2012-06-18	Mötesprotokoll byggmöte 4, Byggnadskonsult Göran Bengtsson AB
2012-06-27	Korrespondens, Länsstyrelsen i Skåne län
2012-07-09	Mötesprotokoll byggmöte 5, Byggnadskonsult Göran Bengtsson AB
2012-07-30	Mötesprotokoll byggmöte 6, Byggnadskonsult Göran Bengtsson AB
2012-08-20	Mötesprotokoll byggmöte 7, Byggnadskonsult Göran Bengtsson AB
2012-09-10	Mötesprotokoll byggmöte 8, Byggnadskonsult Göran Bengtsson AB
2012-09-10	Besiktning utlåtande, Byggnadskonsult Göran Bengtsson AB
2012-10-25	Besiktning utlåtande, Byggnadskonsult Göran Bengtsson AB

Kristianstad 2012-11-28

Jennie Björklund

Bilaga 1

Kyrkans nordvästra fasader före renoveringen.

Norra sidan av tornet med stödbenet före.

Puttskada på stödbenet.

Återavända tegelstenar i stödbenet. Stenen med färgrester plockades bort och förvaras inne i kyrkan.

Under nypåläggningen av teglet. T.b. Strävbågen efter åtgärderna. Notera rinnmärkena, samt missfärgningar vid grunden.

Skorstenen på norra korsarmen.

Borttagen skorsten under pågående renovering.

Södra långhusväggen efter putsborttagningen.

Fragment av färgrester på fasaden i en mörk färg.

Fragment av röda målningar.

Puttskador på sockeln.

Exempel på putslagningar på södra korsarmen.

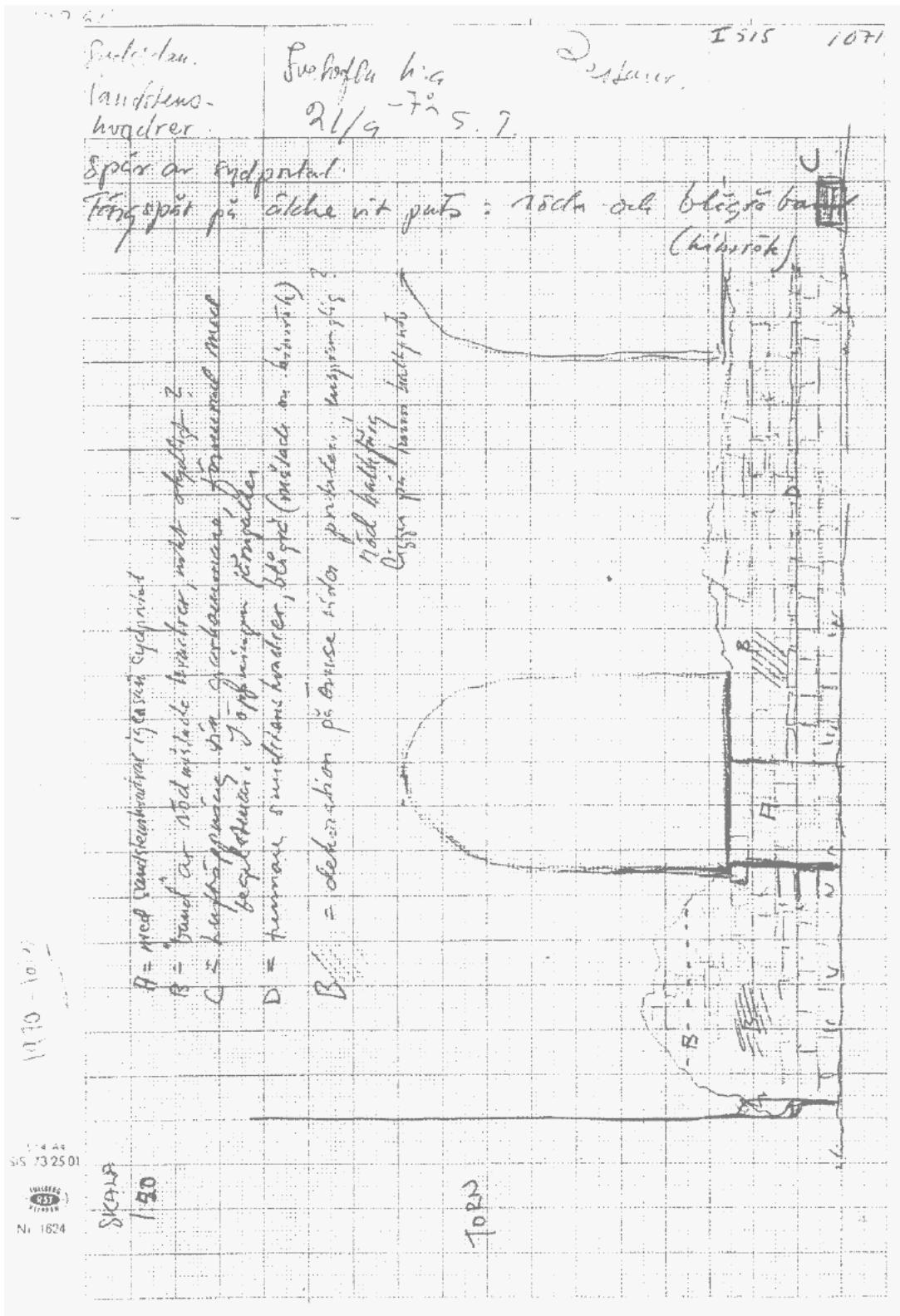

Nymålade huvudentré och nyrenoverade fönster på den södra fasaden.

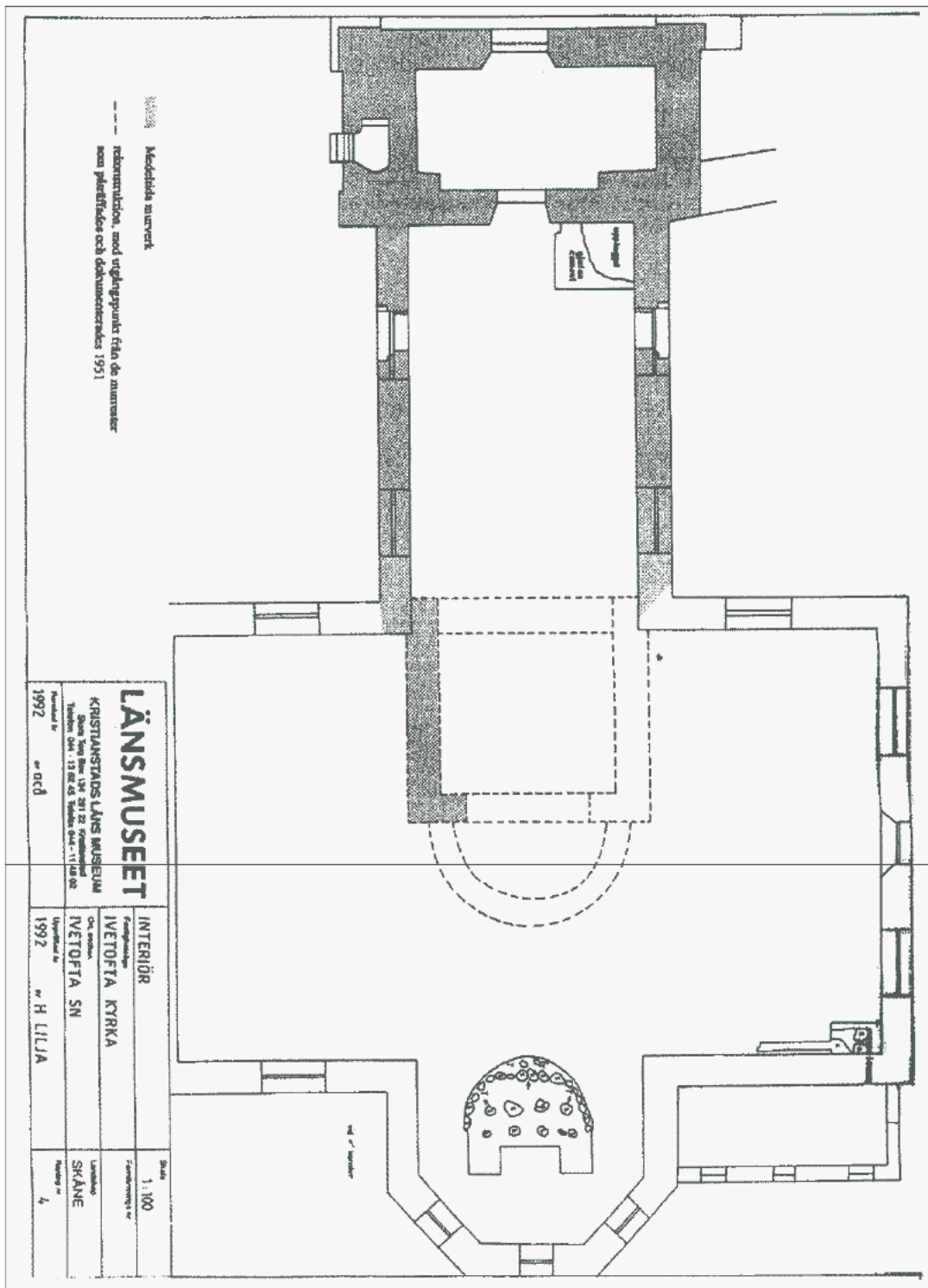

Stulna stuprör på kyrkans norra och östra fasader.

Bilaga 2

Dokumentation av kyrkans södra fasad (västra medeltida delen) från 1972-09-21. Regionmuseet Kristianstads arkiv.

Uppmätning av kyrkans medeltida kor och absid från 1992, Helene Lilja, Kristianstad länsmuseum. Regionmuseet Kristianstads arkiv.

Regionmuseets E-rapportserie 2012

Kulturmiljö

1. Ruveröds kvarn – restaurering av kvarnbostaden, Riseberga sn, AM, Helene Stalin Åkesson, 2011
2. Helsingborgs konserthus – fasadrenovering, byte av dörrar och fönster samt renovering av skärmtak, Helsingborgs stad, AM, Maria Sträng, 2011
3. Kulturhistorisk värdering, återlämnade gravvårdar i Kvistofta församling, dokumentation, Kerstin Börjesson, 2012
4. Norra Skrävlinge kyrkogård, vård- och underhållsplan, Norra Skrävlinge sn, Kerstin Börjesson, Åsa Jakobsson, 2012
5. Bäckaskogs kloster, Renovering bar och reception, Kiaby sn, AM, Kerstin Börjesson, 2012
6. Norra Åsums kyrka – värme, ljud och ljus, Norra Åsums sn, AM, Jennie Björklund, 2011–2012
7. Nyvång – bland kolbodas och hagtorn, Björnekulla och Västra Broby sn, DK, Ingela Blomén, 2012
8. Norrvidinge kyrkogård, Vård- och underhållsplan, Norrvidinge sn, VP, Jennie Björklund, Kerstin Börjesson, Anna Rabow, Åsa Jakobsson, 2012
9. Källs Nöbbelövs kyrkogård, Vård- och underhållsplan, Källs Nöbbelöv sn, VP, Kerstin Börjesson, Åsa Jakobsson, 2012
10. Örnäs 2011–2012, Örkened sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2011–2012
11. Stolen på Månses, Rekonstruktion av en stol, Vånga sn, PJ, Sven Vildegren, 2011
12. Agusastugan – diverse åtgärder, Andrarums sn, AM, Jennie Björklund, 2012
13. Eslövs station – ombyggnad för restaurang, Eslövs sn, AM, Kerstin Börjesson, 2011–2012
14. Vallkärra kyrka – renovering av fönster och portar, Vallkärra sn, AM, Kerstin Börjesson, 2011
15. Hjårsås kyrka – Omläggning av plåttak, Hjårsås sn, AM, Jennie Björklund, 2012
16. Odarslövs kyrka – demontering och avyttring av fast inredning, AM, Kerstin Börjesson, 2011
17. Reslövs kyrka – inre renovering och ommålning, Reslöv sn, AM, Kerstin Börjesson, 2011
18. Nämndemansgården på Ven, Sankt Ibb sn, AM, Anna Rabow, 2012
19. Skurups kyrka – utvändig renovering 2012, Skurups sn, AM, Kerstin Börjesson, 2012
20. Knislinge kyrka – utvändig renovering 2012, Knislinge sn, AM, Åsa Eriksson Green, 2012
21. Norra kyrkogården i Lund, utvändig renovering av kapell 2011, Lunds socken, AM, Petter Jansson, 2012
22. Baptistkapellet i Oppmanna – putsarbeten, Oppmanna sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2012
23. Månstorps gavlar – skadeinventering, Västra Ingelstads sn, DK, Ingela Blomén, Kerstin Börjesson, 2012
24. Jöns Jonsgården, Kattarp sn, AM, Anna Rabow, 2012
25. Örumshuset – nedmontering av skorsten, Hörup sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2012
26. Vittskövle slott 2011–2012, Vittskövle sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2011–2012
27. Skarhults kyrka – utvändig renovering, Skarhults sn, AM, Kerstin Börjesson, 2012
28. Skånsk kalk – lokal kalk från Komsta kalkbrott och platsblandat bruk, PJ, Henrik Nilsson och Helena Rosenberg, 2012
29. Hustoftagården, Väsby sn, AM, Anna Rabow, 2012
30. Furumöllan, Degeberga sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2012
31. Bondrumsgården – diverser åtgärder, Fågeltofta sn, AM, Jennie Björklund, 2012
32. Borttagning av bänkar i Skurups kyrka, Skurups sn, AM, Kerstin Börjesson, 2012
33. Smedtorpet 2012, Hässleholms sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2012
34. Bräkne Hoby kyrka, Bräkne Hoby sn, AM, Åsa Eriksson Green, 2012
35. Lillö Kungsgård – Nybyggnation av djurstall, Norra Åsums sn, AM, Jennie Björklund, 2011
36. Helsingborgs konserthus – rökgasfläktar och sprinklerinstallation, Helsingborgs stad, AM, Maria Sträng, 2012
37. Ballingstorp & Per-Ols – diverse åtgärder, Kviinge sn, AM, Jennie Björklund, 2012
38. Ekonomibygnad i Hagestad – fasadarbeten, Löderups sn, AM, Jennie Björklund, 2012
39. Kviinge kyrka – invändig ombyggnad, Kviinge socken, AM, Åsa Eriksson Green, 2012
40. Helsingborgs konserthus – renovering av väggar i foajén, Helsingborgs stad, AM, Maria Sträng, 2012
41. Lövestads kyrka- nytt värmesystem och invändig renovering, Lövestads sn, AM, Petter Jansson, 2011–12
42. Sövde kyrka – renovering av el och värme, Sövde socken, AM, Kerstin Börjesson, 2012
43. Tomelilla Byagård – tak- och fasadarbeten, Tomelilla sn, AM, Helena Rosenberg, 2012
44. Ruveröds kvarn – renovering av kvarn och omryggning av kvarn och bostad, Riseberga sn, AM, Ingela Blomén, 2012
45. Västerstads kyrka – inrättande av handikapptoalett, Västerstads sn, AM, Petter Jansson, 2011–12
46. Övraby mölla, Övraby sn, AM, Ingela Blomén, 2012
47. Glimmebodagården 2011–2012, Brösarp sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2011–2012
48. Ivetofta kyrka – utvändig renovering, Ivetofta sn, AM, Jennie Björklund, 2012

